

**STOTA OBLJETNICA POČETKA
VELIKOGA RATA
1914. – 1918.**

Akademik Nikša Stančić

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
nstancic@hazu.hr

UDK 94(497.1)

Primljeno: 2. srpnja 2014.

Prihvaćeno: 31. listopada 2014.

Pregledni znanstveni rad

HRVATSKA POLITIKA I NASTANAK JUGOSLAVIJE: OD BERLINSKOG KONGRESA 1878. DO KRAJA PRVOGA SVJETSKOG RATA 1918.¹

Jugoslavenska ideja je u hrvatskoj politici različito operacionalizirana ovisno o promjeni šireg političkog konteksta. Narodna stranka je u drugoj polovici 19. st, smatrala da Hrvatska i Srbija trebaju preuzeti ulogu okupljanja južnoslavenskih naroda u Habsburškoj monarhiji i Osmanskom carstvu, ali je pitanje pripadnosti Bosne i Hercegovine nakon njezine okupacije od strane Austro-Ugarske 1878. i pristupanja Srbije savezu s Austro-Ugarskom (1881.) izazvalo sukob hrvatske i srpske politike. Nakon izlaska Srbije iz saveza s Austro-Ugarskom (1903.) u Hrvatskoj je oblikovana politika novog kursa koja je polazila od shvaćanja da je Njemačka glavna prepreka ukidanju dualističkog sustava u Habsburškoj monarhiji koji Hrvatsku drži u podčinjenom položaju te je u samostalnoj Srbiji vidjela glavnog čimbenika u politici oslobođanja i ujedinjavanja južnoslavenskih naroda. Nakon izbijanja rata 1914. hrvatski političari okupljeni u Jugoslavenskom odboru zastupali su stajalište da se hrvatsko pitanje može riješiti samo rušenjem Habsburške monarhije i ujedinjenjem njezinih južnoslavenskih zemalja sa Srbijom, a Srbija je kao ratni cilj imala okupljanje zemalja naseljenih srpskim stanovništvom. Sile Antante nisu u rat stupile s ciljem rušenja Habsburške monarhije, već su bile spremne na teritorijalne kompenzacije svojim saveznicima Italiji i Srbiji na račun Monarhije i njezinih hrvatskih zemalja. Zbog opasnosti da Hrvatska nakon pobjede sila Antante bude podijeljena između Austro-Ugarske, Italije i Srbije Jugoslavenski odbor je zahtijevao da Srbija prihvati „cjelovito rješenje jugoslavenskog pitanja“. Srbija je Krfskom deklaracijom (1917.) prihvatila program ujedinjenja južnoslavenskih zemalja Austro-Ugarske sa Srbijom, ali ne i federalističko uređenje buduće države. U vrijeme raspada Habsburške monarhije 1918. Hrvatski sabor je proglasio samostalnost Hrvatske i donio odluku o njezinu pristupanju državi južnoslavenskih naroda, a Narodno vijeće je proglasilo stvaranje Države Slovenaca, Hrvata

¹ Predavanje održano u Velikoj sjedničkoj dvorani Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 21. svibnja 2014.

i Srba na teritoriju Habsburške monarhije. Delegacija Narodnog vijeća je u Beogradu pod pritiskom odustala od zahtjeva Narodnog vijeća o očuvanju političke ravnopravnosti dvaju ujedinjenih dijelova nove države.

Ključne riječi: hrvatska politika, jugoslavenska ideja, politika novog kursa, Jugoslavenski odbor, proglašenje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca

U hrvatskoj politici i političkoj misli postojale su od ranoga novog vijeka hrvatska i slavenska odnosno južnoslavenska ideja koje su u različitim situacijama različito operacionalizirane. U 19. stoljeću, u vrijeme kada je Hrvatska bila izložena na različite načine i u različitoj mjeri prevlasti dvaju centara u Habsburškoj Monarhiji, jednog s njemačkim a drugog s mađarskim nacionalnim obilježjem, ideja o hrvatskom identitetu kao dijelu slavenske cjeline, bolje reći shvaćanje o slavenstvu kao elementu hrvatskoga identiteta, bili su hrvatskoj politici sredstvo za uspostavljanje diferencijalnog razmaka prema dvama neslavenskim centrima moći. Zbog poimanja o jeziku kao osnovici nacionalnog identiteta i činjenici da su se hrvatski i srpski standardni jezici, premda na različite načine, zasnivali na istoj, štokavskoj narječnoj osnovici, u hrvatskoj politici bila je na različite načine prisutna i ideja o Hrvatima i Srbima kao plemenima južnoslavenskog etnika, dapače unitarna jugoslavenska ideja. Iz takvih shvaćanja proizlazili su u različitim uvjetima i različiti politički programi.

Na političke programe znatno je utjecala činjenica da je ta navodno jednojezična i na plemena podijeljena cjelina bila politički podijeljena između dva politička sustava, Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, da je u Habsburškoj Monarhiji postojala Hrvatska kao politički ali ne i samostalni identitet, a da se u Osmanskom Carstvu postupno oblikovala i afirmirala srpska država i interakcija tih dviju cjelina uzrokovala je i promjene u političkoj operacionalizaciji južnoslavenske ideje u hrvatskoj politici. Sve se to dešavalo u okviru globalnih političkih odnosa svjetskih sila na njihovoj kontaktnoj liniji na Balkanu koja je bila istodobno kontaktna linija hrvatskog i srpskog identiteta. Na toj su crti nastajale i napetosti između dvaju blokova europskih sila, Centralnih sila s jedne i sila Antante s druge strane, koje će rezultirati izbijanjem Prvoga svjetskog rata.

Sustav odnosa europskih sila na Balkanu kakav je postojao do početka 20. stoljeća bio je uspostavljen Berlinskim kongresom europskih sila 1878. godine kojim su bili regulirani odnosi europskih sila nakon Istočne krize potaknute bosansko-hercegovačkim ustankom od 1875. do 1878. godine. Tada je Rusija nakon rata s Turskom Sanstefanskim mirom iz 1878. ishodila stvaranje velike Bugarske do Egejskog mora i tako pokušala ostvariti svoj trajni cilj izlaska na otvoreno

more, a Srbija je pokušala zauzeti Bosnu u skladu s politikom širenja na prostore pod Osmanskim Carstvom zacrtanim od „Načertanija“ Ilije Garašanina iz 1844. Odlukama Berlinskog kongresa europskih sila Rusija se morala odreći velike Bugarske, a planovi Srbije blokirani su davanjem mandata Habsburškoj Monarhiji na okupaciju Bosne.

Tek nedavno, 1871. godine ujedinjena Njemačka pokazala se u vrijeme Istočne krize kao snažan politički čimbenik i utjecala je na odluke Berlinskog kongresa (kancelar Bismarck bio je njegov predsjednik). Njemačka je, što je opća konstatacija u historiografiji, zakasnila na podjelu kolonija, te je svoju politiku okrenula prema jugoistoku Europe i općenito nestabilnom Osmanskom Carstvu koje se protezalo od granica Habsburške Monarhije preko Balkana i dalje Bliskog do Srednjeg istoka. U Osmanskom Carstvu sukobljavali su se interesi europskih sila koje su nalazile kompromis odlukama o njegovu očuvanju. Po završetku Berlinskog kongresa Njemačka je 1879. godine sklopila savez s Austro-Ugarskom i pretvorila je u most svoje politike prodora na Istok („Drang nach Osten“) preko Balkana. Nakon toga je obrenovićevska Srbija tajnom konvencijom iz 1881. godine svoju vanjsku politiku stavila pod kontrolu Habsburške Monarhije. Pravac prodora njemačkoga gospodarskog i političkog interesa došao je do izražaja u politici izgradnje željezničkih pruga. Srbija se na Berlinskom kongresu obvezala Austro-Ugarskoj da će, u zamjenu za njezinu podršku teritorijalnom proširenju Srbije prema jugu, izgraditi prugu od Beograda do Niša odakle se ona trebala računati prema Solunu i Carigradu. Pruga Beograd – Niš bila je izgrađena do 1884., a Njemačka je financijski podupirala izgradnju bagdadske željeznice u Osmanskom Carstvu. Tako je njemački gospodarski i politički utjecaj pravcem željezničkih pruga od Hamburga preko Beča, Budimpešte i Carigrada trebao doprijeti do Perzijskog zaljeva i time stići do nadomak Indije, „dragulja britanske krune“.

Njemačka je svojim utjecajem na Habsburšku Monarhiju sprečavala promjenu njezina dualističkog uređenja, jer bi u Monarhiji preuređenoj na federalističkoj osnovici stekli veći utjecaj njezini slavenski narodi i udaljili je od njezine uloge u njemačkom „Drangu“. To je blokiralo i mogućnost promjene položaja Hrvatske koja je na osnovi Hrvatsko-ugarske nagodbe i njezine revizije iz 1868. odnosno 1873. imala tek ograničenu autonomiju u zajednici zemalja ugarske krune, a istodobno je Dalmacija ostala od sjeverne Hrvatske trajno odvojena jer Beč nije želio da ta strateški važna pokrajina preko Hrvatske postane dio mađarskog dijela Monarhije.

Prilike na Balkanu nakon Berlinskog mira bitno su odredile odnose hrvatske i srpske politike i otvorile razdoblje sukoba hrvatske i srpske politike. Vodeća hrvatska Narodna stranka općenito je smatrala da Hrvatska i Srbija moraju uskladiti svoju politiku u interesu južnoslavenskih naroda u Monarhiji i na Balkanu. Smatrala je da na dugom i neizvjesnom putu prema mogućoj južno-

slavenskoj državi Hrvatska treba izboriti samostalnost i preuzeti ulogu ujedinjavanja južnih Slavena u Monarhiji, a da Srbija treba preuzeti takvu ulogu na Balkanu. Zbog toga je u vrijeme ustanka u Bosni i Hercegovini podržavala pokušaj Srbije da sebi priključi Bosnu, ali je prihvatila i okupaciju Bosne i Hercegovine od strane Habsburške Monarhije te mogućnost njezina ujedinjenja s Hrvatskom smatrajući da bi time ojačao položaj Hrvatske i općenito Slavena u Monarhiji. To je za srpsku politiku, zasnovanu na poimanju o svim štokavcima kao Srbima i o Bosni kao prostoru širenja Srbije, bilo neprihvatljivo. Stranka prava je, naprotiv, iznijela program samostalne Hrvatske i uz shvaćanje o svim stanovnicima povijesne Hrvatske kao Hrvatima (Srbe su smatrali pravoslavnim Hrvatima) predviđala nastanak samostalne Hrvatske koja bi obuhvatila i Bosnu i Hercegovinu.

Savez Centralnih sila konačno se oblikovao 1882. godine pristupanjem Italije savezu Njemačke i Austro-Ugarske, a nasuprot njemu se do početka 20. stoljeća oblikovao savez Antante u kojem su Engleska, Francuska i Rusija usuglasile svoje dotad sukobljene interese. Dva su politička i vojna sustava do početka 20. stoljeća supostojala u napetoj ravnoteži, pri čemu je ostala očuvana ravnoteža na Balkanu uspostavljena Berlinskim kongresom. Na balkanskom dijelu linije susreta dvaju suprotstavljenih saveza početak destabilizacije u odnosima europskih sila označio je državni udar u Srbiji 1903. godine kojim je bila uklonjena dinastija Obrenovića i na prijestolje dovedena dinastija Karađorđevića, nakon čega se Srbija okrenula Rusiji. To je ojačalo položaj Rusije u jugoistočnoj Europi i poremetilo odnose uspostavljene na tom prostoru Berlinskim kongresom. Prva kriza u međunarodnim odnosima koja je mogla završiti konfliktom dvaju suprotstavljenih saveza europskih sila izbila je nakon što je Habsburška Monarhija – zabrinuta nakon mladoturske revolucije za sudbinu okupirane Bosne koja je formalno ostala pod sultanovim suverenitetom – 1908. godine proglasila aneksiju Bosne i Hercegovine. Priznati aneksiju za Srbiju je značilo odreći se tradicionalnog programa proširenja na Bosnu, te je ona bila spremna na rat s Austro-Ugarskom očekujući u tome pomoć Rusije. Aneksijska kriza nije rezultirala vojnim sukobom koji bi u rat na strani Srbije uvukao Rusiju, jer se Rusija još nije bila vojno oporavila nakon poraza u ratu s Japanom od 1904. do 1905.

U Habsburškoj Monarhiji politička se scena na početku 20. stoljeća također dinamizirala, ali nije dovela do promjene dualističkog sustava niti do promjene položaja Hrvatske. U Hrvatskoj je, međutim, iznijela u prvi plan novo političko usmjerenje, politiku novog kursa. Ona je začeta 1903. u gospodarski zapostavljenoj Dalmaciji, a svoju formulaciju dobila je 1905. Riječkom rezolucijom, kada su se prvi put u zajedničkoj akciji našli političari iz sjeverne Hrvatske i Dalmacije. Riječka rezolucija nastala je u jeku krize dualizma, kada je mađarska politika

zatražila uspostavljanje konfederalnog položaja Ugarske u sklopu Monarhije, i ponudila je podršku mađarskim zahtjevima očekujući podršku promjeni položaja Hrvatske u zajednici s Ugarskom i priključenje Dalmacije sjevernoj Hrvatskoj.

Glavnog čimbenika koji je kočio promjene dualističkog sustava i time političkog položaja Hrvatske nositelji politike novog kursa vidjeli su u Njemačkoj i njezinoj politici njemačkog „Dranga“. S druge strane, ona je polazila od upravo uspostavljenih novih odnosa na Balkanu nakon što je Srbija istupila iz saveza s Austro-Ugarskom, što je utjecalo i na promjenu srpske politike u Hrvatskoj. Riječkoj rezoluciji su se Zadarskom rezolucijom pridružili i srpski političari, čime je bilo završeno razdoblje sukoba hrvatske i srpske politike u Hrvatskoj. To je bila i osnovica za osnivanje Hrvatsko-srpske koalicije 1905. godine s programom uspostavljanja samostalnijeg položaja Hrvatske.

Novu orijentaciju u hrvatskoj politici slikovito su izrazila dvojica najistaknutijih političara „novog kursa“ koji će odigrati istaknutu ulogu i u hrvatskoj politici za vrijeme rata. Ante Trumbić je tu političku orijentaciju formulirao pozivom: „Od Alpa do Marice na obranu od germanstva“, a Frano Supilo je smatrao da Hrvatska mora postati „obrnuti antemurale“, da umjesto nekadašnje uloge obrane Europe od prodora s istoka mora preuzeti ulogu obrane istoka od prodora njemačkog „Dranga“. Supilo, vođa Hrvatsko-srpske koalicije, smatrao je da koalicija mora voditi radikalnu politiku protiv dualističkog sustava i izvojevati samostalni položaj Hrvatske u Monarhiji, ali se i koalicija slomila pod pritiskom progona u vrijeme aneksijske krize, kada je i Supilo bio optužen za veleizdaju zbog navodne suradnje sa Srbijom. Nakon toga koalicija je prihvatila oportunističku politiku i položaj „pri vlasti“ u Hrvatskoj, koji će zadržati do kraja rata. Vodstvo koalicije preuzeo je prvak njezina srpskog dijela Svetozar Pribićević, a Supilo je svoju radikalnu politiku nastavio samostalno zastupati. Porazi hrvatske politike stvorili su frustrirajuću situaciju, osjećaj da su blokirane mogućnosti za ikakvu promjenu političkog položaja Hrvatske. Osobito je osjetljivo reagirala mlada generacija, a na omladinske organizacije oslonio se i Supilo.

Daljnje napetosti između Austro-Ugarske i Srbije izazvali su Balkanski ratovi od 1913. do 1914., povedeni uz podršku Rusije, kada su teritoriji na Balkanu koji su odlukama Berlinskog kongresa ostali pod turskom vlasti bili raspodijeljeni između Srbije, Crne Gore, Grčke i Bugarske. Time je Istočno pitanje na Balkanskom poluotoku bilo riješeno. Pritom je na Balkanu bio uspostavljen pretežni utjecaj Rusije i time srušen sustav koji je bio uspostavljen Berlinskim kongresom. Time je bio prepriječen pravac prodora njemačkog „Dranga“, a istodobno je granica Habsburške Monarhije i Srbije postala crtom izravnog dodira dvaju sukobljenih blokova europskih sila.

Balkanski ratovi i uspjesi Srbije koja se proširila na Kosovo i Makedoniju, okrenuli su poglede dijela hrvatske političke scene i napose mlade generacije prema Srbiji kao mogućem glavnom čimbeniku u rješavanju položaja južnoslavenskih naroda na Balkanu i u Habsburškoj Monarhiji. Srbija nije odustala od projekta velike Srbije, pa je propagandom i neformalnim kanalima nastojala u Hrvatskoj nezadovoljstvo položajem u Monarhiji usmjeriti prema rušenju Monarhije i podržavala je radikalne skupine omladinskog pokreta u Hrvatskoj s njihovim unitarističkim koncepcijama kao potencijalne saveznike u mogućem novom konfliktu s Monarhijom. Dualistički vrhovi su takvu politiku shvaćali kao pokušaj destabilizacije Monarhije. Zbog toga je po završetku Balkanskih ratova struja u političkim i vojnim vrhovima u Habsburškoj Monarhiji na čelu s prijestolonasljednikom Franzom Ferdinandom bila spremna pokrenuti preventivni rat protiv Srbije ocjenjujući utjecaj njezine politike na kretanja u hrvatskoj i srpskoj politici u Monarhiji opasnošću za teritorijalni integritet Monarhije. Bila je potrebna iskra koja će zapaliti vatru rata. Ta iskra bio je atentat srpskog studenta, člana Mlade Bosne Gavrila Principa, 1914. godine u Sarajevu upravo na prijestolonasljednika Franza Ferdinanda.

Tijekom rata djelovala su dva središta hrvatske politike. U zemlji je na početku bila obustavljena politička djelatnost, a od 1915. godine su u i dalje ograničenim uvjetima djelovali Sabor i političke stranke kakve su postojale prije početka rata. Na vlasti je bila Hrvatsko-srpska koalicija koja je radi održanja na vlasti i iz straha od mogućih progona djelovala u sklopu nagodbenog sustava. Nasljednica Frankove stranke prava, koja je negirala postojanje srpske nacije, nastavila je zagovarati preuređenje Monarhije u skladu s koncepcijama koje je prije rata zagovarao krug oko prijestolonasljednika Franza Ferdinanda. To je rušenje dualizma nakon čega bi bila stvorena velika Hrvatska u kojoj bi se uz Dalmaciju našla i Bosna i Hercegovina, ali u sklopu centralistički uređene jedinstvene velike Austrije. Središnju ulogu preuzela je Starčevićeva stranka prava, koja se prije rata izdvojila iz Frankove Čiste stranke prava i „vratila“ se Starčevićevu programu samostalne Hrvatske, ali koja nije negirala postojanje srpske nacije nego je smatrala da Srbi u Hrvatskoj trebaju biti lojalni hrvatski državljani. Ona je prije rata stvorila svepravašku organizaciju koja je obuhvatila i pravaše Dalmacije i Bosne i Hercegovine, a u vrijeme rata povela je akciju koncentracije oporbenih snaga i uz pasiviziranu Hrvatsko-srpsku koaliciju postala vodeći čimbenik hrvatske politike.

Drugo središte hrvatske politike bili su hrvatski političari koji su u izbjeglištvu u zemljama Antante formirali Jugoslavenski odbor sa sjedištem u Londonu pod predsjedanjem Frana Supila. Oni su rješenje hrvatskog pitanja vidjeli u uključivanju Hrvatske u jugoslavensku državu. Zbog toga su povelj diplomatsku akciju s namjerom da uvjere sile Antante da kao cilj rata prihvate rušenje

Habsburške Monarhije i stvaranje južnoslavenske države koja bi na osnovi nacionalnog načela obuhvatila Srbiju i Crnu Goru te južnoslavenske zemlje Habsburške Monarhije. Zahtjev za stvaranjem Jugoslavije obrazlagali su ističući da će ona okupiti plemena troimenoga jugoslavenskog naroda. Supilo je taj program formulirao 1914. u izjavi prilikom susreta s Trumbićem u Rimu: „Jugoslavija ili ništa“. Dvije skupine hrvatske politike su, dakle, u novim prilikama na novi način operacionalizirale hrvatsku i južnoslavensku ideju.

Stvaranje jugoslavenske države je, dakako, pretpostavljalo da takav projekt prihvati i podupre Srbija koja je, premda u napadu Austro-Ugarske na početku rata poražena, bila saveznica sila Antante. Narodna skupština Srbije je na početku rata Niškom deklaracijom kao svrhu dosadašnjeg djelovanja Srbije i kao njezin ratni cilj proglasila „ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca“. Pritom deklaracija nije predviđala susretnu djelatnost južnoslavenskih naroda Monarhije kao aktivnog subjekta u ostvarivanju ujedinjenja, nego ih je vidjela kao objekt akcije Srbije, odnosno Srbiji je pridala ulogu njihova osloboditelja. Zatim, to je bio načelni, optimalni cilj Srbije. Priključenje Bosne i Hercegovine Srbiji ostalo je trajan cilj srpske politike, a priključenjem ostalih južnoslavenskih zemalja Habsburške Monarhije Srbiji bilo bi prepriječeno osnivanje hrvatske ili hrvatsko-slovenske države kao mogućeg konkurenta ili sredstva koje bi moglo biti upotrijebljeno protiv Srbije. U praksi Srbija je željela svakako postići priključenje Srbiji Bosne i dijelova Hrvatske s većinskim pravoslavnim stanovništvom, a ostalo ovisno o razvoju prilika.

To je bilo u skladu s činjenicom da sile Antante nisu na početku rata među svoje ratne ciljeve uvrstile raspad Habsburške Monarhije, nego su jedino bile spremne na njezin račun zadovoljiti teritorijalne prohtjeve pojedinih država saveznica kojima se 1915. pridružila Italija. Tako su sile Antante prihvatile teritorijalne zahtjeve Italije, te su joj Londonskim ugovorom obećale nakon rata priključenje dijela slovenskog teritorija, Istru, sjevernu Dalmaciju i otoke od Lošinja do Mljeta osim Krka i i Raba te Brača i Šolte, dok su srednja i južna Dalmacija, Dubrovnik i Boka kotorska ostali rezervirani za raspodjelu u dogovoru između Srbije i Crne Gore. Italija je k tome dobila obećanje da u zaleđu neće nastati južnoslavenska država. Srbija je protestirala protiv prepuštanja Italiji dijelova Dalmacije na koje je ona pretendirala. A kada su pokušali privući Bugarsku na svoju stranu, saveznici su zahtijevali od Srbije da Bugarskoj prepusti dijelove Makedonije koji su bili sporni u Drugom balkanskom ratu, a ponudili su joj kao kompenzaciju Vojvodinu, Slavoniju, Bosnu i Hercegovinu te dijelove Dalmacije koji nisu bili obećani Italiji, što je Srbija i prihvatila.

Supilo je zbog takvih postupaka ocijenio da je Antanta Hrvatskoj namijenila ulogu „sitniša za podmirivanje svačijih računa“. Hrvatska bi, ako Austro-Ugar-

ska opstane, uz ispunjena obećanja Italiji i Srbiji bila svedena na uski pojas od Drave do mora kao izlaz Mađarske na more. Ako se to ostvari, smatrao je Supilo, „nikad više Hrvatske“. Supilo je zbog toga smatrao da je stvaranje južnoslavenske države jedino rješenje koje može spriječiti parcelaciju Hrvatske. Jugoslavenski odbor promicao je svoja politička shvaćanja, ali nije bio politički čimbenik jer ga sile Antante zbog protivljenja Srbije nisu prihvatile kao predstavnika južnoslavenskih naroda Habsburške Monarhije. Zbog toga je Jugoslavenski odbor u Srbiji vidio jedinog čimbenika koji može aktivno djelovati na odluku sila Antante u prilog stvaranja jugoslavenske države. Supilo je zbog toga insistirao da Srbija odustane od politike teritorijalnih kompenzacija, da prihvati politiku „cjelovitog rješenja“ jugoslavenskog pitanja i da pritom u procesu sjedinjenja Srbija i Hrvatska budu ravnopravni čimbenici. Ocjenjujući pritom Srbiju hegemonističkom jer ne namjerava buduću državu urediti na osnovi ravnopravnosti novostečenih teritorija i Srbije, Supilo je bio spreman postaviti zasebno hrvatsko pitanje i tražiti da se ujedinjenje Hrvatske sa Srbijom odgodi „dok se Srbija ne transformira“. No, većina članova Jugoslavenskog odbora nije bila spremna na raskid s Pašićem, te je Supilo 1916. godine istupio iz odbora.

Istupanjem Rusije iz rata na strani Antante nakon izbijanja Oktobarske revolucije 1917., Srbija je ostala bez snažnog saveznika, te je tada bila spremna na dogovor s Jugoslavenskim odborom i time pred saveznicima dobiti opravdanje za svoje teritorijalne zahtjeve. Predsjednik srbijanske vlade u izbjeglištvu Nikola Pašić prihvatio je zbog toga pregovore s Odborom, u kojem je Supila na mjestu predsjednika zamijenio Ante Trumbić, i zajedničkom Krfskom deklaracijom kao ratni cilj Srbije prihvatio stvaranje jugoslavenske države. Plašeci se uspostavljanja srpske hegemonije, Trumbić je u pregovorima zahtijevao da se u deklaraciju unese odredba o federalističkom uređenju buduće zajedničke države, ali je to Pašić najodlučnije odbio. Supilo je usprkos tomu pozdravio Krfsku deklaraciju, jer je ocijenio da je njome Srbija konačno odustala od parcijalnih teritorijalnih akvizicija i prihvatila cjelovito rješenje jugoslavenskog pitanja koje će spriječiti parcelaciju Hrvatske.

Od 1917. godine nakon obnove političkog života dinamizirala se politička scena u Habsburškoj Monarhiji. U Hrvatskoj je Starčevićeva stranka prava, uz pasivnu Hrvatsko-srpsku koaliciju „pri vlasti“, uspijevala ostvariti koncentraciju oporbenih snaga, a bitne elemente njezina programa iznijeli su slovenski i hrvatski zastupnici iz Dalmacije u Carevinskom vijeću, središnjem parlamentu austrijskog dijela Monarhije, u tzv. Svibanjskoj deklaraciji. U njoj su zatražili ujedinjenje zemalja Monarhije u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi na osnovi nacionalnog i hrvatskoga državnog prava u jednu samostalnu državu pod krunom Habsburgovaca, tj. u okviru Habsburške Monarhije.

Ulazak Sjedinjenih Američkih Država 1917. u rat na strani Antante označio je, dugoročno gledano, njihov ulazak u red sila koje će u 20. stoljeću sudjelovati u raspodjeli svjetske moći, a u konkretnim prilikama Prvoga svjetskog rata one su utjecale na promjenu strateških ciljeva sila Antante. U svom programu u četrnaest točaka o načelima za uređenje odnosa u svijetu po završetku rata predsjednik Wilson je u siječnju 1918. godine iznio načelo sklapanja mirovnih ugovora bez tajnih klauzula, a nakon toga je pokazao da odustaje od očuvanja Habsburške Monarhije. Takvo je opredjeljenje uklonilo (premda ne sasvim) opasnost od parcelacije Hrvatske.

U takvim prilikama je na inicijativu Starčevićeve stranke prava održan u Zagrebu sastanak oporbenih zastupnika hrvatskih i srpskih stranaka iz Hrvatske i Bosne i Hercegovina te zastupnika u Carevinskom vijeću iz Dalmacije, Istre i slovenskih zemalja na kojemu je prihvaćena tzv. Zagrebačka deklaracija. Ona je zahtijevala stvaranje neovisne države južnoslavenskih naroda Monarhije, ali ne više pod žezlom habsburške dinastije, i stvaranje Narodnog vijeća kao njezina predstavničkog tijela.

Hrvatsko-srpska koalicija kočila je osnivanje Narodnog vijeća, ali je ono osnovano nakon sloma solunskog fronta. Nakon što su Austro-Ugarska i Njemačka zatražile uvjete primirja te nakon što je započeo raspad Monarhije, koalicija je ušla u Narodno vijeće i preuzela u njemu vodstvo na čelu sa Svetozarom Pribićevićem koji je održavao kontakte s vladom Srbije. Od tada je težište djelovanja hrvatske politike s Jugoslavenskog odbora prešlo na političke snage u Hrvatskoj.

Odluke o sudbini Hrvatske u vrijeme raspada Austro-Ugarske donošene su u kaotičnim prilikama, u vrijeme dok je talijanska vojska zaposjedala primorske teritorije okupirajući prostor širi od obećanog Londonskim ugovorom i u vrijeme ulaska srbijanske vojske u sjevernu Hrvatsku te slabosti vlasti novouspostavljenoga Narodnog vijeća. Vodeće hrvatske političke snage ustrajale su uz svoju politiku zacrtanu u vrijeme rata, ali su bile nedovoljno snažne da se odupru pritiscima te su od svojih stajališta odustajale. Postojao je i strah od mogućnosti da Srbija odustane od južnoslavenske države, pri čemu bi Srbija zadržala teritorije koje je stekla dogovorima sa saveznicima. Ta zbivanja su, uostalom, dovoljno poznata i ovdje treba istaknuti tek najvažnija.

To je odluka Narodnog vijeća kojom se ono proglasilo vrhovnim političkim tijelom na južnoslavenskim teritorijima u Monarhiji i zatražilo sjedinjenje čitavoga južnoslavenskog prostora. To je zatim zaključak Hrvatskog sabora 29. listopada 1918. o raskidu državnopravnih veza Hrvatske s Ugarskom i Austrijom – čime je bio pravno uspostavljen nulti trenutak kada je Hrvatska stekla neovisnost – i pristupanju Hrvatske državnoj zajednici južnoslavenskih naroda. Sabor je pregovore sa Srbijom prepustio Narodnom vijeću, a svoja zasjedanja je odgodio ali se nije

više sastao kako bi potvrdio zaključke tih pregovora. To je zatim odluka Narodnog vijeća o osnivanju Države Slovenaca, Hrvata i Srba na prostoru južnoslovenskih zemalja Monarhije – slovenskih zemalja, Hrvatske i Bosne i Hercegovine – i zatim o njezinu ujedinjenju sa Srbijom i Crnom Gorom. Ostalo je pritom sporno pitanje unutrašnjeg uređenja buduće države, pri čemu je Starčevićeva stranka zagovarala federalističko uređenje čemu se Pribićević najodlučnije suprotstavio. Konačno je zaključkom Središnjeg odbora imenovana delegacija koja je trebala u Beograd odnijeti zaključke Narodnog vijeća o sjedinjenju, ali uz „Naputak“ prema kojem je do donošenja ustava trebala biti uspostavljena ravnopravnost dvaju ujedinjenih dijelova. No, deputacija je u Beogradu pod pritiskom Pribićevića i srbijanske vlade odustala od uvjeta iz „Naputka“, te je regent Aleksandar Karađorđević 1. prosinca 1918. proglasio ujedinjenje bez ikakvih uvjeta.

Tako je uspostavljena država koja je obuhvatila prostor s obje strane crte izravnog dodira dvaju europskih sustava – srednje i jugoistočne Europe. Tu je granicu srednjoeuropska Habsburška Monarhija prekoračila okupacijom Bosne i Hercegovine na osnovi odluka Berlinskog kongresa. Aneksijom Bosne i Hercegovine ušla je u interesnu zonu Srbije i njezine saveznice Rusije, što je postalo ishodištem napetosti koje će u konačnici dati povod izbijanju Prvoga svjetskog rata. Stvaranjem jugoslavenske države po završetku rata tu je granicu priključenjem Hrvatske i slovenskih zemalja u suprotnom pravcu prekoračila Srbija. Nova tvorevina, jugoslavenska država sa središtem u jugoistočnoj Europi, ostala je trajno nestabilna, pa se tijekom novih europskih kriza dvaput raspala. Pa i nakon njezina konačnog raspada nestabilnom je ostala Bosna i Hercegovina preko koje su se od Berlinskog kongresa presijecali različiti interesi.

Summary

CROATIAN POLITICS AND THE BIRTH OF YUGOSLAVIA FROM THE CONGRESS OF BERLIN (1878) UNTIL THE FIRST WORLD WAR (1918)

Croatian politics variously operationalised the Yugoslav idea depending on fluctuations in a wider political context. In the second half of the 19th century, National Party standpoint was that both, Croatia and Serbia, should take the helm of uniting South Slavs living in the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire. However, the issue of territorial control over Bosnia and Herzegovina after its occupation by the Austro-Hungarian Empire in 1878, together with the issue of Austro-Serbian Alliance in 1881 caused a rift between Croatian and Serbian politics. After Serbia left the Austro-Hungarian union in 1903, the politics of the “new course” was formulated in Croatia which perceived Germany as the main obstacle to abolishing the Dual Monarchy that was holding Croatia in subordinate position, and considered independent Serbia as the crucial factor in the politics of liberation and unification of South Slavs.

After the First World War broke out in 1914, Croatian politicians gathered around the Yugoslav Committee firmly believed that the only solution to the Croatian question was the abolition of the Habsburg monarchy and the unification of its South Slavic lands with Serbia, while Serbia's aim in the war was to unify territories inhabited by Serbian population. The forces of Antanta did not enter the war with the goal of abolishing the Habsburg Monarchy, however they were ready to offer territorial compensation to their allies Italy and Serbia at the expense of the Monarchy and its Croatian lands. Facing danger of Croatia being divided among Austro-Hungarian Empire, Italy and Serbia in case of Antanta forces' victory, the Yugoslav Committee demanded that Serbia should accept “an integral solution to the Yugoslav question”. By signing the Corfu Declaration in 1917, Serbia accepted the program of unification of the Habsburg South Slav lands with Serbia, leaving out the federalist organisation of a future state. At the time of the dissolution of the Habsburg Monarchy in 1918, the Croatian Parliament declared independence and passed a resolution on its joining the state of South Slavic peoples, and the National Council announced the establishment of the new independent State of Slovenes, Croats and Serbs on the territory of the Habsburg Monarchy. In Belgrade, the National Council delegation was pressured into renouncing its demands on preservation of political equality of two united parts of the new state.

Keywords: *Croatian politics; Yugoslav idea; “new course” politics; Yugoslav Committee; declaration of the Kingdom of Serbs; Croats and Slovenes*

